

Upozornenie na používanie termínov „prírodný“ a „prirodzený“ v slovenskej lesníckej literatúre: prehľad prác

A notice on the use of the terms “prírodný” and “prirodzený” in the Slovak forestry literature: a review

PETER KUČERA

Univerzita Komenského v Bratislave, Botanická záhrada, pracovisko Blatnica, Blatnica 315, 038 15 Blatnica pri Martine, peter.kucera@rec.uniba.sk

Abstract: In Slovak forestry terminology, separate terms “prírodný” (natural) and “prirodzený” (native) are applied to describe two different although adjacent stages within the scale of forest naturalness. As shown, such approach originated by adoption of a special nomenclature published by Alois Zlatník. This paper is a review on usage of these two terms in classifications of the forest naturalness in Slovakia as published by various forestry authors.

Keywords: Alois Zlatník, forestry, natural forest, naturalness, primeval forest, terminology.

Úvod

„Rozumieť presne jeden druhému, vyvolatí u druhého slovy predstavu shodnou s vlastnú, je ve vied naprosto nutné. Terminologie, nerozlučný nástroj vied, nesmí tedy býti zanedbávaná. Ačkoliv to zní paradoxně, řekl bych, že je nutno znáti terminologii dřívě než rostlinu.“ (Klásterský 1952, s. 115).

Klásterského slová, určené pôvodne botanickej obci, nestrácajú na aktuálnosti ani v súčasnosti. Ba nadobúdajú azda ešte väčšiu váhu v dnešnej dobe rozmachu počítačových technológií, keď sa značná časť vedeckej činnosti presúva na stranu rôznych analýz a syntéz, vytvárania počítačových modelov, zostavených nielen z údajov získaných vlastným pozorovaním, a zasadených do širšieho krajinného rámca, ale aj – a to v niektorých prípadoch predovšetkým – z publikovaných prameňov a elektronických databáz. Hodnotenia a klasifikácie objektov do kategórií a podľa jednotlivých preberaných škál tak bývajú značne voľnejšie viazané na priame pozorovanie v krajine, ako tomu bolo v minulosti.

Napríklad výskum vegetačnej pokrývky výhodne ťaží (ale tiež stráca) zo súčasných možností automatizovaného počítačového spracovania dát, medzi ktoré patria mapové (GIS) vrstvy, využívané v rôznych vedných odboroch od geológie cez biologické vedy po geografiu. Vzájomná porozumiteľnosť a prenositeľnosť poznatkov, vyjadrených aj v terminologických systémoch, je dôležitá nielen medzi jednotlivými vednými odbormi, ale aj pre (hospodársku) prax a popularizáciu dosiahnutých výsledkov.

Vegetačný kryt krajiny možno hodnotiť a roztriediť mnohorakými (i vzájomne prepojenými) spôsobmi s ohľadom na účel členenia: napr. podľa veľkopriestorového zemepisného rozšírenia (v geografickom zmysle), vzťahu ku klimatickým podmienkam (horizontálne i vertikálne), podľa pomerného plošného zastúpenia, ekologickej funkcie v krajine, podľa významu pre ďalšie zložky bioty, tiež v životnom prostredí človeka a pre hospodárstvo. Rastlinstvo (vegetáciu), napríklad na území Západných Karpát, možno deliť aj podľa zastúpenia geografických elementov, migroelementov, chronoelementov, podľa druhu osídleného stanovišťa alebo aj podľa životných foriem. Rozmanitosť rastlinných spoločenstiev Slovenska, vyplývajúcu z rôznorodosti prírodných podmienok a časopriestorového vývoja flóry, predstavuje vydávaná séria monografií *Rastlinné spoločenstvá Slovenska* (1995–).

Pomerné druhové zloženie fytocenóz, odrážajúce stanovištné nároky jednotlivých druhov a zobrazujúce rôzne ekologické vzťahy, v sebe ukrýva rôzne údaje využiteľné v uvedených triedeniach. Napovedá o podmienkach rozšírenia spoločenstva. Práve tak – prinajmenšom v hrubom náčrte – aj o iných vlastnostiach rastlinných spoločenstiev: druhovej diverzite, symfenológii, o štruktúre ekologickej, horizontálnej či vertikálnej, o zápoji alebo výške porastu. Posledne spomenutý znak je v priamej závislosti od zastúpenia už spomenutých životných foriem.

Jedným z prvkov vegetačného krytu sú spoločenstvá, v ktorých rozhodujúcu úlohu majú fanerofyty. Podľa veľkosti ich vzrastu potom možno rozlišovať kričkovité porasty, kroviny a lesné porasty. Druhové zloženie rastlín a zastúpenie jednotlivých populácií, ako aj ich vnútorné usporiadanie, rozličných rastlinných spoločenstiev, vrátane lesných, vypovedá aj o stupni ich ovplyvnenia činnosťou človeka. História tohto druhu klasifikácie flóry a vegetácie siaha ešte pred 20. storočie (Domin 1947). Využitie nachádza aj v aplikovaných vedných odboroch a hospodárstve, čoho príkladom je aj lesníctvo.

Istá uzavretosť lesníckeho prostredia, oddeľovanie sa od iných prírodných vied, sa prejavuje napríklad aj v terminológii a v prístupe k hodnoteniu vegetácie z hľadiska antropogénneho ovplyvnenia.

Cieľom práce nie je podať vyčerpávajúci prehľad názorov zahraničných a tuzemských autorov na klasifikáciu prírodzenosti vegetácie, definíciu či vymedzenie jej stupňov. Sústreďuje sa predovšetkým na otázku slovenskej terminológie spätú s *lesníckym užitím* dvojice výrazov *prírodný* – *prírodzený* v rámci klasifikácie prírodzenosti lesov na Slovensku. Podáva prehľad klasifikácií a vývoja určujúceho použitie v súčasnej lesníckej literatúre.

Vývoj terminológie prirodzenosti v slovenskej lesníckej literatúre

Dielo prof. Zlatníka ako platforma

V každej vednej disciplíne, alebo i v jej jednotlivých odvetviach, možno zvyčajne menovať niekoľko osobností, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili jej vývin a smerovanie. Pre slovenské lesníctvo je jednou z takých autorít prof. Alois Zlatník. Jeho dielo zahŕňa nielen vytvorenie vlastných metodických postupov pri fytoocenologickom spracovaní vegetácie, prácu na synekologickom hodnotení rastlinných druhov či pedagogickú, školiacu a osvetovú činnosť. Najvýznamnejším prínosom je vytvorenie originálneho, typologického (geobiocenologického) klasifikačného systému lesných fytoceóz, podporeného obsiahlym terénnym výskumom, do podrobností rozpracovanou metódikou a filozofiou, určeného ako vedecký podklad pre potreby lesného hospodárstva. Neoceniteľný (a nedocenený) je jeho význam, neúnavnosť a nadšenie pre ochranu karpatskej prírody, vystavanú na vedeckých základoch.

Ako v iných oblastiach svojej činnosti, Zlatník zvolil vlastné riešenie aj pri klasifikácii lesov podľa ovplyvnenia činnosťou človeka. V príručke pre české lesnícke fakulty nazvanej *Lesnícká fytoocenologie* (Zlatník 1978), uzatvárajúcej jeho životné dielo, z tohto hľadiska rozčlenil a definoval štyri hlavné kategórie lesa „podľa stôp a dokladov o bývalej ľudskej činnosti a vo vzťahu k prírodnému stavu na úrovni potenciálnej prírodnej vegetácie“: 1. *prales* – 2. *prírodný les* (vrátane *porušeného prírodného lesa*) – 3. *prírodzený les* (autochtónny alebo autochtónno-alochtónny) – 4. *neprírodzený les* (= kultúra, = lesný biocenooid). [V prípade lesnej biocenoózy používal odstupňovanie: 1. *prírodná*, 2. *prírodzená s pôvodnými drevinami*, 3. *prírodzená hospodárska*, 4. *zmenená v zložení drevinného komplexu i podrastu* (= náhradná = *substitučná*), 5. *biocenooid lesný* (= lesná kultúra) (Zlatník 1975, 1981).]

Povšimnime si Zlatníkovu (1978, s. 56) definíciu *prírodzeného lesa*, bezo zmeny (rovnako i ostatné stupne) prevzatú ešte do prvého katalógu biotopov Slovenska (Miadok et al. 1992) a jeho druhého vydania z r. 1996. Podľa autora takýto druh lesa má „prírodnú druhovú skladbu (ne však štruktúru), je zpravidla víceméně stejnověký, má přirozené vzájemné ekologické vztahy dřevin a je schopen se ve své skladbě samovolně (přirozeně) obnovovat“, pričom v druhovej skladbe pripúšťa aj zastúpenie drevín na lokalite nepôvodných, vrátane cudzokrajných drevín.

Rozsiahlejšie vysvetlenie k rozlišovaniu uvedených kategórií publikoval Zlatník v skriptách o vedeckých základoch ochrany prírody a krajiny (Zlatník 1975, s. 68–70, porov. s. 83–84). Zo spisu som vybral najzávažnejšie vyjadrenia k poňatiu „prírodzeného lesa“:

„Často se u nás nevhodně zaměňuje pojem lesa přírodního a přirozeného, nebo se tyto pojmy směšují jako synonyma, ačkoliv je snadno je rozlišovat podle jejich významu. Jako přírodní se ve výše uvedeném smyslu označuje les, právě proto, že je zcela dílem přírody a člověkem je jen poněkud porušen. Adjektivum „přirozený“ je opakem adjektiva „nepřirozený“; říkáme např. nepřirozený, strojený, hraný, vyumělkovaný úsměv, a podobně se vyjadřujeme o chování člověka. Přirozený les (v mém pojetí) je les složený za dřevin, které tam jsou proto, že při svých ekologických vztazích k ekotopu (biotopu) a vzájemných vztahů včetně kompetičních se tam mohly uchytit, vyrůst a zmladit a tento proces opakovat bez pomoci člověka. (...) Přirozený les nemusí být ovšem starý nebo různověký a může nést stopy lidské činnosti již tím, že může obsahovat dřeviny, které v tamním přírodním lese nebyly (...) Můžeme to tedy vyjádřit tak, že v případě na lokalitě nepůvodních, cizích, allochtonních dřevin, čili exotů, jde všeobecně řečeno o migrační příčiny, geografickou bariéru a pod., nikoliv o ekologickou neschopnost druhu, stát se složkou cenózy na uvažované lokalitě. Složkou přirozeného lesa u nás za určitých ekologických (stanovištních) podmínek může být severoamerická douglaska nebo vejmutovka, kanadský topol, borovice černá rakouská, kaštan jedlý atd. (...)

Pojem přirozený les stojí tedy na pojetí *ekologicky přirozených vztahů* [kurzíva P. Kučera], umožněných člověkem, který mezi druhy prostě odstraní geografickou bariéru, kdežto pojem přírodní les tento zásah člověka nepřipouští. (...)¹ (Zlatník 1975, s. 68–69).

Otázkou rozlišování stupňů lidských zásahů do lesa sa Zlatník, pravda, zaoberal dlhodobo. Dokladajú to autorom zostavené učebné texty *Fytocenologie lesa* v dvoch vydaniach z r. 1953 a 1963. V odozve na Rubnerovo delenie lesov na Naturwald (Zlatník: přírodní les) a Kulturwald (Zlatník: kulturní les) Zlatník uviedol:

„Pokládám za vhodné, označovat všechny lesy s druhovou skladbou, přibližně odpovídající skladbě původní, za *přirozené*, i když to jsou lesy hospodářské. Za *pralesy* můžeme pak u nás pokládat lesy, které nenesou žádné stopy ani příležitostné těžby, kromě těžby ojedinelých stromů při cestě nebo okraji lesa, ve kterých nebyla úspěšně prováděna ani sadba ani sje jakýchkoli dřevin a které nenesou stop vypásání nebo jsou vypásány jen mírně, bez citelného vlivu na stromovém dorostu“ (Zlatník 1938). Označení lesa *přírodního* by mělo být vyhrazeno jako protiklad lesa *hospodářského* (kulturního); přírodní les mohl vzniknout i po těžbě samovolně, hospodářský les pod vlivem hospodaření, tedy pěstění lesa.“ (Zlatník, 1953, s. 277–278).¹

Uvedený citát a zároveň Zlatníkov odkaz na jeho skoršiu prácu potvrdzujú postupný vývoj autorových názorov na klasifikáciu stavov lesa – v prácach z 30. rokov Zlatník pojem „přírodní les“ nepoužíval (viď Zlatník 1935, 1938).

Sústavu zavedených pojmových označení Zlatník využíval aj pri spracovaní cudzozemských lesníckych publikácií. Ukazuje to uvedenie stupnice

¹ Na inom mieste tej istej práce Zlatník použil odhodné vymedzenie pojmu „přírodní les“: „Od vlastního hospodářského lesa, jehož vývoj se vyznačuje různými těžebními zásahy, případně též umělou obnovou, třeba odlišit lesy k jejich vzniku dal člověk jen podnět zničením původního lesa. Mezi prales v pravém slova zmyslu a mezi skutečný les hospodářský je tedy vsunut jako spojovací článek zbývající *les přírodní* a ostatní *les samovolně rostoucí*. Les přírodní, vzniklý po přírodní katastrofě samovolně a les samovolně rostoucí, vzniklý po těžbě a samovolnou obnovou bez přispění člověka a ponechaný bez zásahu až do opětovné těžby...“ (Zlatník 1953, s. 292).

ovplyvnenia vegetácie človekom (Zlatník 1975, 1978), ktorú Zlatník pripísal H. [správne F.] von Hornsteinovi (tab. 1):

Tab. 1. Rozlíšenie vegetácie podľa stupňa ovplyvnenia človekom u Zlatníka (kurzívou), s doplnenými pôvodnými nemeckými termínmi.

Tab. 1. Differentiation of vegetation by degree of human influence by Zlatník (in italics), supplemented with original German terms.

unberührt*	<i>nedotčená</i>	naturbetont	<i>prevažne prírodná</i>
natürlich	<i>prírodná</i>		
naturnah	<i>prírodě blízka</i>		
bedingt naturnah	<i>podmíněně přírode blízka</i>	kulturbetont	<i>prevažne kultúrná</i>
bedingt naturfern	<i>podmíněně přírodě vzdálená</i>		
naturfern	<i>prírodě vzdálená</i>		
naturfremd	<i>prírodě cizí</i>		
künstlich	<i>umělá</i>		

* Uvedené nemecké, pôvodné termíny sú prevzaté z monografie Ellenberga (1963). Porovnanie viacerých literárnych zdrojov (Ellenberg 1963, Sukopp 1969, Starlinger 2000) a menej dostupného reprintsu pôvodného vydania diela Hornsteina (Hornstein 1984), ako aj druhého vydania (Hornstein 1958), naznačuje, že pôvodcom tejto stupnice je v skutočnosti Ellenberg (1963), ktorý vychádzal z Hornsteinovho návrhu klasifikácie lesa na primárne, sekundárne [tu: naturnahe, naturferne, naturfremde, tiež künstliche Waldbautypen] a terciárne typy. Túto systematiku publikoval Hornstein už v r. 1950 (porov. Hornstein 1984).

Významnosť postavenia Zlatníka pre lesníctvo v najširšom zmysle slova je zdôraznená aj tým, že je autorom základných metodických statí vo významnom diele *Československé pralesy* (Vyskot et al. 1981). V tejto publikácii, širšej verejnosti azda najlepšie prístupnej, sa nachádza zhrnutie jeho náuky, o stave a zmenách lesov, ich vývoji, o ochrane lesov a jej význame a potrebe, publikované v zhodnej alebo podobnej forme v Zlatníkových starších prácach.

Rozlišovanie pojmov „prírodný“ a „prírodzený“ pre stupeň ovplyvnenia lesných porastov človekom si našlo cestu aj do slovenských lesníckych vysokoškolských učebníc a skript (Randuška et al. 1986², Križová 1996 a neskoršie vydania), pričom rovnako ako u Zlatníka (1978) tzv. prírodzená fytoocenóza je „s druhovým zložením prírodným (ale nie štruktúrou), viac menej rovnovážna, schopná sa vo svojom zložení prírodzene obnoviť“. Rozčlenenie stupňov ovplyvnenia podľa Zlatníka bolo publikované aj v populárno-vedeckej litera-

² V staršom vydaní skript (Randuška 1977) sa na zodpovedajúcom mieste uvádza len „pôvodné, prírodzené (základné) fytoocenózy“, v ďalšom texte sa použitie pojmu „prírodný“ objavuje predovšetkým pri preberaní výsledkov prác Zlatníka.

túre (napr. Míchal 1983); pojem prírodný les sa užíva aj v lesníckej popularizačnej literatúre (napr. Saniga & Bruchánik 2009).

V zásadnej monografii o pralesoch Slovenska sa Korpel' (1989) rozborom definícií triedenia lesov podľa stupňa ovplyvnenia človekom zaoberal iba okrajovo. Iba v úvodnej, obsahom nie celkom zharmonizovanej kapitole sa pri rozlišovaní pojmov prales, prírodný a prirodzený les opieral predovšetkým o publikácie iných autorov. Pre celkové porovnanie uvádzam iba výňatok so zmienkou o kategórii „prirodzený les“:

„Často sa zamieňajú pojmy prírodný a prirodzený les. Pod prirodzeným lesom sa zásadne rozumie taký hospodársky, prípadne funkčne integrovaný les, ktorého základ tvoria pôvodné, stanovíštným podmienkam plne zodpovedajúce dreviny, ale už s podstatne zmeneným vývojovým cyklom, zmenenou štruktúrou a s prípadným menším podielom nepôvodných, tzv. host'ovských drevín (Bezačinský 1964, Málek 1965). Na opačnom póle je les kultúrny (umelý).“ (Korpel', 1989, s. 20).

Korpel'om použitá koncepcia pralesa/prírodného/prirodzeného lesa je síce porovnateľná s citovanými učebnými skriptami Bezačinského (1964) – a v podstate zhodná s koncepciou Zlatníka, pri porovnaní s definíciami publikovanými Málekom (1965, pozri ďalej) však badať výrazné rozdiely.

Odlíšná náplň termínov u Máleka

Okrem prác Zlatníka možno nájsť rozsiahlejšie pôvodné pojednanie o lesníckom používaní pojmov prírodný/prirodzený u Máleka (1965), ktorý publikoval tiež rozbor dosiaľ užívaných názorov. Podľa Máleka zaviedol pojem „prírodné lesy“ do československej literatúry Konšel v práci z r. 1931. Jeho poňatie sa výrazne odlišuje od Zlatníka, pretože za „prírodné lesy“ Málek považoval také lesy, ktoré nevznikli umelou obnovou, sejbou alebo sadbou, hoc' človekom aj silnejšie ovplyvnené (hrabaním steliva, ťažbami, pastvou atď.). Preto podľa Máleka možno hovoriť až do roku 1800 o prírodných lesoch [v území zemi českých].³ Termín „prirodzený les“ tento autor určil pre všeobecnejšie použitie: pre les, ktorého [drevinové] zloženie zodpovedá charakteru prostredia, bez ohľadu na spôsob vzniku; mohol ním byť i pôvodný les, prales (porov. s. 97).

V základných rysoch je uvedený koncept „prirodzeného lesa“ zhodný s rozlišovaním prírodného a prirodzeného lesa v spracovaní Konšela v Náučnom slovníku lesníckom (Konšel 1940) na s. 1 349, nasledujúcim za heslom „príroda“. Podľa iných hesiel (prales; porost: prirodzené lesní porosty) je však zrejmé, že v slovníku používanie zmienčených označení druhov lesa nebolo jednotné.

³ Míchal (1983) túto kategóriu označil ako „prirodzené lesy“.

Málek (1965) výslovné napísal, že pri pojme „prírodný les“ ide o spresnenie, zúženie Konšelovho označenia, čo dokladal prebraným textom, v pôvodnom znení takto: „Lesy prírodné môžu byť užitkovány a prece neustávajú byť prírodnými; znakom rozhodujúcim není těžba nýbrž pěstění.“ (Konšel 1931, s. 103). Vrška & Hort v tejto súvislosti uviedli i ďalší výrok: „Les prírodný přestává být přírodním, když se jeho podstaty dotknula ruka pěstitele.“ (Konšel 1931, s. 103). Málek (1965) však stotožnil Konšelovo „pěstění“ s umelou obnovou lesa (sadba). Podľa porovania s pôvodinou (Konšel 1931) je však otázne, či nejde o rozpor s ďalším výrokom, porovnaj: „Hospodářským zásahem se mění porostní skladba v lese přírodním, jenž stává se lesem *pěstěným*.“ (Konšel 1931, s. 102). Medzi hospodárske zásahy patrí nielen umelá výsadba, ale aj cieľavedomá hospodárska ťažba (pre potreby stredovekého baníctva apod.), rôzne výchovné zásahy a pod., ktoré všetky sa „dotýkajú podstaty bytia lesa“ (ako sústavy mnohých dielčích prírodných zložiek). Podľa Máleka by sa tak za prírodné lesy mohli časom označovať také hospodárske lesy, v ktorom hospodár neustále cielene využíva iba zmladzovanie drevín, bez umelej sadby. Podľa môjho názoru nemožno stotožniť koncepciu Máleka (1965) s vyjadreniami publikovanými Konšekom v r. 1931. Konšel (1931) pokladal za „prírodný les“ – na rozdiel od definície Máleka – tiež prales.

Návrh terminológie od F. Papánka

Osobitnú sústavu termínov predovšetkým vo vzťahu k hospodársky využívaným lesom navrhol Papánek (1966a, b), pôvodca početných lesníckych terminologických komentárov: autor mal za cieľ stanoviť odborné termíny pre kategórie postupnej premeny lesov: „z prírodného výtvoru na akýsi ‚ľudský výrobok‘“, podľa neho v slovenčine i češtine chýbala logická sústava termínov pre fázy procesu antropogénnej premeny lesa.

I keď použitím výrazu „prírodný les“ sa Papánek so Zlatníkom zhoduje, náznakovo i obsahom (Papánek 1966a, s. 110, ods. 2), vymedzenie je odlišné. Zatiaľ čo Zlatník používal súbor zret'azených pojmov (prales, prírodný les, prirodzený les...), Papánek navrhol sústavu vnorených termínov, sčasti sa prelínajúcich:

- prirodzený les = les pôvodný, narušený a pestovaný; pozmenený les = les narušený, pestovaný a umelý;
- prírodný les = les pôvodný a narušený; les kultúrny = les pestovaný a umelý.

Papánkov návrh členenia sa iba vo veľmi obmedzenom rozsahu dostal do *Slovenského lesníckeho terminologického slovníka* (Laffèrs et al. 1969; F. Papánek bol spoluautorom). [V staršom vydaní slovníka lesníckej terminológie (Papánek et al. 1953) sa takáto klasifikácia ešte vôbec nespomína.] Tzv. priemyselný les je v ňom definovaný podstatne odlišne (hospodársky málo využitá oblasť), prirodzený les je označený ako typ kultúrneho lesa, osobitá je definícia lesa pôvodného. V neskoršej lesníckej literatúre sa Papánkom

(1966a) navrhnuté členenie nezaužívalo, súčasní slovenskí lesnícki autori ho nepoznajú (pozri ďalej) – ich terminológia vychádza napospol z diela A. Zlatníka.

Papánkom (1966a) použité výrazy a názvy niektorých kategórií pripomínajú terminológiu z prác Zlatníka, ktorý sa problematikou zaoberal už dlhodobo; príspevok neuvádza zdroj nemeckých termínov a nedostatočne odkazuje na ďalšiu literatúru, v niektorých prípadoch ani dostačujúce odôvodnenie na zvolené vymedzenie. Napriek tomu, že Papánkov návrh klasifikácie antropogénnych vplyvov na lesy bol publikovaný v terminologickom časopise, na jeho obsah treba hľadieť kriticky, napr.:

– „priemyselný les“ by podľa Papánka mal patriť k tzv. (narušeným) prírodným lesom, podobne pastevný les; ide skôr o zámenu (1) procesov síce *spontánnej*, ale antropogénny silne pozmenenej obnovy populácií stromovitých drevín v takto, zvyčajne dlhodobo ovplyvnenom lese so (2) stavom „vychádzajúcim od prírody“ (porov. Papánek 1966a, s. 110, ods. 2) v celom ekosystéme, popripade i s narušením človekom (porov. Zlatník 1978: porušený prírodný les);

– pri rozdelení tzv. kultúrneho lesa na les pestovaný a umelý (ale aj inde) kládol hlavný dôraz na stromovitú zložku lesa;

– ako logické protiklady uvádzal neporovnateľné termíny – porov. napríklad „prirodzený les“ a „umelý les“ v autorovom zmysle.

Použitie výrazov *prírodný* a *prirodzený* na Slovensku v novodobej lesníckej literatúre

Po roku 1992 sa v slovenskej lesníckej literatúre objavilo niekoľko ďalších klasifikácií lesov podľa stupňa ovplyvnenia človekom.

Greguš (1998) navrhol pre potreby praktickej hospodárskej úpravy lesov vytvoriť podľa miery prirodzenosti lesných porastov iba tri stupne: 1. nezmenené porasty (pôvodné, zachované, prírodné), 2. čiastočne zmenené porasty (prírodné a prírode blízke), 3. úplne zmenené porasty (prírode cudzie až umelé).⁴ Už pri prvej kategórii autor medzi znakmi uvádza „100–85 % pôvodného zastúpenia drevín“ a pre nasledujúcu kategóriu (tj. 2) „85–50 % pôvodného zastúpenia drevín“.

Klasifikácia zachovalosti (pôvodnosti) biotopov publikovaná Koreňom (2002), zostavená v zmysle slov autora podľa hodnotenia v literatúre [ale bez citovania použitých zdrojov], pozostáva zo štyroch stupňov zachovalosti, resp. hemeróbie: 1. prírodné (ahemeróbné) biotopy, 2. prirodzené prvotné (ahemeróbné až oligohemeróbné) biotopy, 3. druhotné (oligohemeróbné) biotopy,

⁴ Je možné, že predlohou k zátvorkovým názvom a ich rozčleneniu bola publikácia Míchala (1992), ktorý do tabuľky typizácie vegetácie podľa prirodzenosti (s. 215) včlenil stupne klasifikácie podľa Schlütera a Ellenberga. Podotýkam, že zodpovedajúcu – osemstupňovú – stupnicu pripisovanú druhému z autorov som našiel iba vo vydani príslušného diela z r. 1963.

4. náhradné (mezohemeróbné až euhemeróbné) biotopy.⁵ Definícia stupňa „prírodný [prvotný]“ v tomto spracovaní znie: biotopy „s nezmeneným druhovým zložením avšak so zmenenou štruktúrou, s dobrými podmienkami pre trvalú existenciu pôvodnej bioty“. Autor sa zmienil i o [bližšie neupresnenej] stupnici „pôvodnosti biotopov“ ako ekologického kritéria, v postupnosti: 1. prírodné, 2. prirodzené, 3. druhotné, 4. náhradné, 5. prírode cudzie.⁶

Koreň et al. (2006) publikovali v rámci hodnotenia tzv. reálnej prírodoochranej významnosti kosodrevinových a lesných biotopov NPR Dolina Bielej vody (Vysoké Tatry) ďalšie členenie stupňov prirodzenosti, pričom vychádzali „z doterajšieho využívania a starostlivosti o jeho určujúcu zložku (edifikátor)“; východiskový materiál pre tvorbu kategórií, ani porovnanie či zdôvodnenie odlišnosti od iných klasifikácií nie sú uvedené. Pri biotopoch kosodreviny rozlíšili tri stupne prirodzenosti: 1. veľmi vysoký (prírodný kosodrevinový porast), 2. vysoký až priemerný (prírodný kosodrevinový porast), 3. nízky až veľmi nízky (obnovený kosodrevinový porast).

Reálnu prírodoochrannú významnosť lesných porastov hodnotili v piatich stupňoch prirodzenosti: 1. veľmi vysoký (prírodný les), 2. vysoký (prírodný les), 3. priemerný (prevažne prirodzený les), 4. nízky (čiastočne alebo výrazne zmenený les), 5. veľmi nízky (úplne zmenený les). Prírodný les podľa charakteristiky autorov je „Porast s prirodzeným druhovým zložením a čiastočne zmenenou priestorovou výstavbou, spôsobenou extenzívnou činnosťou človeka. Prírodné znaky prirodzeného lesa prevyšujú znaky antropické.“ (Koreň et al. 2006, s. 433): v opise hlavných znakov pritom pripustili aj čiastočne zmenené drevinové zloženie či vývoj umelo zníženej hornej hranice lesa.

Naopak, Vladovič (2004) a Vladovič & Čaboun (2004) priamo uviedli, že nimi použitá kategorizácia je modifikovanou stupnicou Zlatníka z r. 1976. Stupnicu v tomto znení publikovali aj Moravčík et al. (2005)⁷ pri hodnotení lesov smrekového vegetačného stupňa, ktorí – podobne ako Greguš (1998) – uviedli aj zjednodušené členenie do „agregovaných stupňov prirodzenosti“.

⁵ Pripojená štvorstupňová terminológia a-/oligo-/mezo-/euhemeróbný je nomenklatúrou rovnaká ako u Sukoppa (1969), ktorý ako kritériá na rozlišovanie použil oi. účasť neofytov. Sukopp túto stupnicu použil podľa Jalasa (pozri Sukopp 1969). Poznámky k jej použitiu u Koreňa (2002) som spracoval osobitne.

⁶ Formálne je podobná klasifikácii Zlatníka (1975, 1978, 1981).

⁷ Táto štúdia vychádza z nepublikovanej záverečnej správy kolektívu autorov Moravčík et al. (2002); cf. Vladovič & Póbiš [E 06/3 – Hodnotenie stavu a vývoja horských lesov] in Moravčík et al. (2002) (upresnenie názvu J. Vladovič, in verb.).

Dôsledným porovnaním dostupných literárnych zdrojov sa však ukázalo, že najbližším priamym zdrojom členenia stupňov prirodzenosti i ich charakteristik v novších prácach je pravdepodobne iba dizertačná práca Fleischera (1999). Tento autor necitoval žiadnu staršiu prácu, v ktorej by bolo možné nájsť zodpovedajúce členenie; východiskom mu bola Zlatníková (1978, porov. 1975) kategorizácia prirodzenosti lesov. Z nej vychádza názvoslovie i časť charakteristiky jednotlivých stupňov tzv. kvalitatívnej klasifikácie prirodzenosti, uvedenej v metodologickej časti práce (Fleischer 1999, s. 24): 1. *prales*, 2. *prírodný les*, 3. *prirodzený les*, 4. *čiasťočne zmenený les*, 5. *výrazne zmenený les*, 6. *úplne zmenený les*. [Vo výsledkoch práce (s. 35) však autor použil iné znenie stupňov prirodzenosti, tiež v šiestich stupňoch: 1. lesy prírodné, 2. lesy prirodzené, 3. lesy prevažne prirodzené, 4. lesy zmenené mierne, 5. lesy zmenené výrazne, 6. lesy zmenené úplne. Tu bola východiskom pravdepodobne „klasifikácia lesných biocenóz“ Zlatníka (1975, 1981).]

Fleischerova (1999, s. 24) charakteristika „prírodného lesa“ zodpovedá definícii Zlatníka (1978), jej prvej časti. Spolu s ostatnými charakteristikami boli prevzaté, často doslovne, do ďalších prác – porov. Koreň et al. (2006): títo autori publikovali aj tzv. „hlavné znaky prirodzenosti“ jednotlivých stupňov, rovnako bez upresnenia zdroja pôvodu (viď Koreň et al. 2006, s. 433–434).

Aj v iných prácach sa stupnice ovplyvnenia lesných porastov človekom použili, prípadne prevzali i s opisom vlastností stupňov, avšak bez odkazu na metodický zdroj (čiasťočne sem patria i prv spomenuté klasifikácie).

V rámci prípravy Národnej inventarizácie a monitoringu lesov Slovenska publikovali Šmelko et al. (2006) ďalšiu stupnicu prirodzenosti [lesných] porastov so stupňami: 1. *prales a prírodný les*, 2. *prirodzený les*, 3. *prevažne prirodzený les*, 4. *zmenený les*, 5. *premenený les*. Charakteristiku stupňov (vrátane prirodzeného lesa) možno odvodiť od Zlatníka (1978) a Fleischera (1999) [porov. tiež Greguš 1998].

Vološčuk et al. (2008) uvádzajú hodnotenie stupňa prirodzenosti lesných ekosystémov BR Tatry, bez akéhokoľvek vysvetlenia používajú súčasne označenia prirodzený a prírodný. Na pripojenej mape (s. 48) sa pre biotopy uvádzajú tieto kategórie:

pre lesy [v legende neoznačené]: prírodné biotopy – prirodzené biotopy – prevažne prirodzené biotopy – čiasťočne alebo výrazne zmenené biotopy – úplne zmenené biotopy,

pre kosodrevinu: prírodné kosodrevinové biotopy – prirodzené kosodrevinové biotopy – prevažne prirodzené kosodrevinové biotopy (rekonštrukcia biotopov).

Názvami (okrem celkom posledného) – a pominúc zámenu slov porast/les za „biotop“ – sa zhodujú s členením stupňov u Koreňa et al. (2006): ide o prevzaté členenie stupňov prirodzenosti, vychádzajúce z prác Zlatníka (viď Fleischer 1999).

V encyklopédii *Tatry – príroda* spracovali Fleischer & Chmiel (2010) rozdelenie prirodzenosti lesnej vegetácie slovenských Tatier taktiež v kategóriách s rovnakými názvami, ako ich publikovali Koreň et al. (2006), takmer úplne sa zhodujú aj s nimi publikovanými hlavnými znakmi prirodzenosti; charakteristika kategórií je rovnaká ako u Fleischera (1999), resp. Koreňa et al. (2006). Legenda k pripojenej mape prirodzenosti lesných porastov (Fleischer & Chmiel 2010, s. 290) sa však s kategóriami samotnými autormi použitými v texte nezhoduje. Od vyššie citovanej mapy (Vološčuk et al. 2008) sa v detailoch líši hodnotením stupňa prirodzenosti niektorých lokalít.

Podobné „opomenutie“ citovania literárnych prameňov, pôvodných prác, z ktorých boli či už jednotlivé údaje alebo rozsiahlejšie časti prevzaté, sa, žiaľ, vyskytuje v slovenskej lesníckej literatúre častejšie. Ako ukážkový príklad možno podať uvádzanie rozšírenia smrečín na Poľane (viď Kučera 2011). Oveľa výraznejšie tento jav vídať na internetových stránkach, a to aj v textoch odbornejšieho rázu: na porovnanie ponúkam jednu zo stránok o slovenských pralesoch určených pre širokú verejnosť – s názvom *Čo je prales?* (s. d.): prevzaté sú tu celé vety (odstavce) z monografie Korpeľa (1989), pričom zdroj informácií vôbec nie je citovaný.

PodĎakovanie

Za rady a poskytnutie literatúry ďakujem E. Križovej (TU vo Zvolene), tiež F. Málišovi, J. Vladovičovi (NLC, Zvolen), za pomoc pri vyhľadani literárnych prameňov pracovníckam Slovenskej národnej knižnice v Martine a Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice vo Zvolene. J. Šibíkovi (BÚ SAV, Bratislava) a druhému z recenzentov vďačím za podnety na úpravu štruktúry a obsahu pôvodnej verzie rukopisu, tiež za poskytnutie odkazu na článok F. Papánka. Štúdia bola podporená projektom Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (VEGA) č. 2/0059/11.

Literatúra

- Bezačinský, H. 1964. Pestovanie lesa II. : Biologické základy pestovania lesa a pestebná technika. Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene, Zvolen. Dočasné vysokoškolské učebnice, Zväzok č. 6/1964.
- Čo je prales? [online]. s. d. [Banská Bystrica], FSC Slovensko. [cit. 2012-04-03]. Dostupné na internete: <<http://pralesy.sk/co-je-prales/>>.
- Domin, K. 1947. Pracovní metody soustavné botaniky. Nakladatel Jaroslav Tožička, Praha. Zbierka Acta Botanica Bohemica, sv. XVII.

- Ellenberg, H. 1963. Einführung in die Phytologie [von H. Walter]. Band IV. Teil 2. Vegetation Mitteleuropas mit den Alpen in kausaler, dynamischer und historischer Sicht. Eugen Ulmer, Stuttgart.
- Fleischer, P. 1999. Súčasný stav lesa v TANAPE ako východisko pre Hodnotenie ekologickej stability na príklade spoločenstva smrekovcových smrečín. Zvolen, Tatranská Lomnica, s. n. Dizertačná práca.
- Fleischer, P. & Chmiel, J. 2010. Lesy. In Tatro – Príroda. ed. A. Koutná, B. Chovancová. Nakladateľství Miloš Uhlíř – Baset, Praha. p. 279–298.
- Greguš, C. 1998. Vývoj koncepcií hospodárskej úpravy lesov v Tatranskom národnom parku. Monografické štúdie o národných parkoch. 2: 73–92.
- Hornstein, von F. 1958. Wald und Mensch : Theorie und Praxis der Waldgeschichte, untersucht und dargestellt am Beispiel des Alpenvorlandes Deutschlands, Österreichs und der Schweiz. 2., durchgeseh. erweit. Aufl. Otto Maier Verlag, Ravensburg.
- Hornstein, von F. 1984. Wald und Mensch : Waldgeschichte des Alpenvorlandes Deutschlands, Österreichs und der Schweiz. Otto Maier Verlag, Ravensburg. Sonderausgabe zur Tagung des Deutschen Forstvereins 1984 in Ulm. Reprint originálu z r. 1951.
- Kláštorský, I. 1952. „Původní“ a „přirozený“. Poznámka terminologická. Českoslov. Bot. Listy. IV (1951/52), 8: 115–116.
- Konšel, J. 1931. Stručný nástin tvorby a pěstění lesů v biologické poněti. Českoslov. Matice Lesn., Pisek. Knihovna Čs. matice lesnické, Sv. 16.
- Konšel, J. 1940. Naučný slovník lesnický : výběr lesnických důležitých hesel zpracovaných odborníky. Díl II. M–Ž. Matice lesnická, Pisek. p. 853–2 108. Knihovna Matice lesnické, Svazek 21.
- Koreň, M. 2002. K metodike prírodoochranného hodnotenia a členenia národných parkov. Štúd. Tatransk. Nár. Parku. 5 (38): 73–89.
- Koreň, M., Šoltés, R., Kyselová, Z. & Celer, S. 2006. Prírodoochranné hodnotenie biotopov Národnej prírodnej rezervácie Dolina Bielej vody. Štúd Tatransk. Nár. Parku. 8 (41): 427–439.
- Korpeľ, Š. 1989. Pralesy Slovenska. Veda, Bratislava.
- Križová, E. 1996. Fytoecenológia a lesnícka typológia. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen. Vysokoškolský učebný text.
- Kučera, P. 2011. O pôvodnosti smrečín Poľany. Bull. Slov. Bot. Spoločn. 33, 2: 199–219.
- Laffers, A., Bezačínský, H., Kern, J., Stolina, M., Halaj, J., Papánek, F. & Paška, J. 1969. Slovenský lesnícky terminologický slovník. Príroda, vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, Bratislava.
- Málek J., 1965. Poznámky k pojetí původní, přírodní a přirozené skladbě lesů. Čas. Slezského Muzea, Dendrol. IV: 92–99.
- Miadok, D., Kontriš, J., Kontrišová, O., Stanová, V., Jurko, A. & Maglocký, Š. 1992. Lesy. In: Ružičková, H., Halada, E., Jedlička, L. (zost.) et al. Biotopy Slovenska : Príručka k mapovaniu a katalóg biotopov. Ústav krajinej ekológie Slovenskej akadémie vied, Bratislava. p. 25–53.
- Míchal, I. 1983. Dynamika přírodního lesa I. Živa. XXXI (LXIX), 1: 8–12.
- Míchal, I. 1992. Ekologická stabilita. Veronica, Brno.
- Moravčík, M., Mecko, J., Petráš, R., Nociar, V., Vladovič, J., Grék, J., Ďurský, J., Voško, M., Šebeň, V., Jankovič, J., Cibula, R. & Póbiš, I. 2002. Hospodárska úprava horských lesov z hľadiska ekologizácie lesného hospodárstva. Číslo VTP 2730 - 06. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav Zvolen, 217 p., príl. Záverečná správa za čiastkovú úlohu. Rkp., depon. in NLC Zvolen.

- Moravčík, M. (koord. aut. kol.), Ďurský J., Grék J. Jankovič, J., Kamenský, M., Štefančík, I., Konôpka, B., Petráš, R., Mecko, J., Šebeň, V., Tučeková, A. & Vladovič, J. 2005. Zásady a postupy hospodárskej úpravy a obhospodarovania horských lesov smrekového vegetačného stupňa. *Lesn. štúd.* 58: 143 p.
- Papánek, F. 1966a. K termínom kultúrny les, pestovaný les, umelý les. *Českoslov. Terminol. Čas. V.*, 2: 109–112. Dostupné na internete: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/CSterm/>>.
- Papánek, F. 1966b. Les kultúrny, pestovaný a umelý. *LES – časopis pre lesné hospodárstvo.* XXII., 9: p. 426–427.
- Papánek, F. [ved. komisie], Dérer, L., Halaj, J., Sokol, A., Binder, R. & Jammnický, J. 1953. *Lesnícky terminologický slovník.* Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava. Odborná terminológia, sv. 7.
- Randuška, D. 1977. *Fytocenológia a lesnícka typológia I. : Učebné texty.* Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene, Zvolen. Učebné texty.
- Randuška, D., Vorel, J. & Plíva, K. 1986. *Fytocenológia a lesnícka typológia. Príroda,* Bratislava. *Rastlinné spoločenstvá Slovenska.* 1995–. Veda, Bratislava.
- Saniga, M. & Bruchánik, R. 2009. *Prírode blízke obhospodarovanie lesa.* Národné lesnícke centrum, Zvolen.
- Starlinger, F. 2000. Vegetationskundliche Charakterisierung von sekundären Nadelwäldern und Nadelholz-Forsten. *FBVA-Berichte*, 111 [Mariabrunner Waldbautage 1999 – Umbau sekundärer Nadelwälder]: 9–29. Dostupné na internete: <http://bfw.ac.at/040/pdf/1348_01.pdf>.
- Sukopp, H. 1969. Der Einfluss des Menschen auf die Vegetation. *Vegetatio.* XVII, 1-6: 360–371.
- Šmelko, Š., Merganič, J., Šebeň, V., Raši, R. & Jankovič, J. 2006. *Národná inventarizácia a monitoring lesov Slovenskej republiky : Metodika terénneho zberu údajov (Pracovné postupy – 3. doplnená verzia).* Národné lesnícke centrum, Zvolen.
- Vladovič, J. 2004. Poznatky z výskumu štruktúry a ekologickej stability horských lesov Nízkyh Tatier. In *Príroda Nízkyh Tatier 1, Zborník referátov z konferencie usporiadanej pri príležitosti 25. výročia vyhlásenia Národného parku Nízke Tatry. Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky, Správa Národného parku Nízke Tatry, Banská Bystrica.* p. 315–328.
- Vladovič, J. & Čaboun, V. 2004. *Ekologické prístupy k posudzovaniu štruktúry horských lesných ekosystémov.* Štúd. *Tatransk. Nár. Parku.* 7 (40): 369–389.
- Vološčuk, I., Gajdoš, P., David, S. & Váľkovcová, Z. 2008. *Reálna Vegetácia.* In Izakovičová, Z., Boltziar, M., Celer, S. et al.: *Krajinnoekologicky optimálne priestorové a funkčné využitie územia Biosférickej rezervácie Tatry.* Veda, Bratislava. p. 41–49.
- Vrška, T. & Hort, L. 2003. *Zásady názvosloví při hodnocení „přirozenosti“ lesních porostů : vyčištěná finální verze* [online]. Brno, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, detašované pracoviště Brno, Oddelení ekologie lesa, 2003. [cit. 2012-04-20]. Sebrané spisy projektu VAV 610/6/02 – svazek 2. Dostupné na internete: <http://www.mzp.cz/cz/zasady_nazvoslovi>.
- Vyskot, M. (ved. aut. kol.), Zlatník, A., Vincent, G. et al. 1981. *Československé pralesy.* Academia, Praha.
- Zlatník, A. 1935. *Studie o státních lesích na Podkarpatské Rusi. Díl třetí. Vývoj a složení přirozených lesů na Podkarpatské Rusi a jejich vztah ke stanovišti.* Sborn. Výzk. Ústavů Zeměd. ČSR. 127: 67–153.
- Zlatník, A. 1938. *Prales a les hospodářský.* In *Třetí vědecký lesnický kurz pro praktické lesníky v Brně roku 1937.* upr. F. Šnajdar. Československá Matice Lesnická, Písek. p. 221–243. *Knihovna Československé Matice Lesnické, Sv. 23.*

- Zlatník, A. 1953. Fytcenologie lesa. Část I. všeobecná. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Zlatník, A. 1975. Ekologie krajiny a geobiocenologie jako vědecký podklad ochranu přírody a krajiny. TIS – Svaz pro ochranu přírody a krajiny; Vysoká škola zemědělská v Brně, s. n.
- Zlatník, A. 1978. Lesnická fytcenologie. Státní zemědělské nakladatelství, Praha.
- Zlatník, A. 1981. Změny našich lesů pod vlivem člověka. In Vyskot, M. (ved. aut. kol.), Zlatník, A., Vincent, G. et al. Československé pralesy. Academia, Praha. p. 27–35.

Došlo 26. 4. 2013

Přijaté 15. 7. 2014

(pokračovanie zo s. 158)

Po desaťročiach terénneho výskumu a rokoch náročných príprav českí a moravskí kolegovia dokončili mimoriadne hodnotné dielo, prinášajúce súborné informácie nielen úzkemu kruhu odborníkov, ale vďaka prístupnému štýlu aj širšiemu okruhu záujemcov o vegetáciu Českej republiky. Spravidla širší územný rámec spolu s kvalitnými anglickými súhrnmi poskytujú mnoho cenných údajov aj fytcenológom z okolitých krajín, zdieľajúcich príbuznú vegetáciu, vrátane Slovenska.

O kvalite posudzovaného štvrtého zväzku Vegetace České republiky a mimoriadne vysokom záujme oň najlepšie svedčí skutočnosť, že v čase písania recenzie (jún 2014) bol už beznádejne vypredaný ...

JÁN KLIMENT